

**ELENA BONCHIȘ, *PSIHOLOGIA COPILULUI*,
EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA, 2007**

Cristina Zdrehuș*

Am în față o carte frumoasă. Este cartea Elenei Bonchiș, *Psihologia copilului*, aflată la a doua ediție în Editura Universității din Oradea. Coperta mă cucerește cu două zâmbete contaminante. Mă las condusă de cei doi copii într-o lectură de peste 600 de pagini ca și cum aș citi o carte cu povestea „cele mai spectaculoase etape” a dezvoltării individuale, după cum o numește autoarea.

Abordarea copilăriei pe care o propune Elena Bonchiș, din perspectiva psihologului, este de factură comparativă sub aspect istoric, sociocultural și al teoriilor privind dezvoltarea copilului. Această perspectivă se regăsește în toată lucrarea, în fiecare capitol și fiecare problemă pusă în discuție, conferindu-le deschidere cognitivă și invitând la dezvoltare epistemică. Este una din notele de stil ale lucrării, pe lângă ritmul cadențat al clarificărilor, în care se exprimă nu numai competența profesorului profesorul ci și experiența psihologului în câmpul de probleme abordate.

Fără să fie didacticist, discursul clarifică temeinic și pas cu pas conceptele, oferind perspective alternative și comparative. De aceea, cartea poate fi o lectură interesantă nu numai pentru studenți, psihologi, dascăli dar și pentru părinți ori bunici.

„Copilăria construiește cu ce găsește” este o afirmație a Mariei Montessori pe care Elena Bonchiș a ales-o drept motto. Metafora autoconstrucției personalității în copilărie pune în discuție atât cunoașterea mecanismelor sale cât și oferta educațională și socioculturală de care poate beneficia copilul pentru a-și dezvolta personalitatea.

Autoarea centrează imaginea de ansamblu pe potențialul deosebit de constructiv al copilăriei și atrage atenția asupra solicitărilor specifice pentru mediul social și educațional pe care acest potențial îl reclamă.

Cum definim copilul și copilăria ? este o întrebare la care nu e simplu de răspuns dar este absolut necesar. În primul capitol, argumentele istorice , socio – culturale, genetice, psihologice și filosofice structurează o imagine complexă a copilului care „învață în primii trei ani de viață mai mult decât în toate studiile sale academice” ulterioare (p.10) și a copilăriei ca o „cale deschisă spre cele mai neașteptate și mai minunate realizări ale psihicului uman” (p.6).

Al doilea capitol clarifică, riguros dar nu plicticos, înțelesul conceptelor științifice de: dezvoltare, *life-span development*, creștere, maturizare, stadialitate, stadiu al dezvoltării.

Cum toate aceste concepte descriu o realitate complexă, este binevenită argumentarea necesității reperelor științifice, fără a sugera că ele ar acoperi perfect realitatea ori ar fi exhaustive.

* Lect. dr., Universitatea din Oradea; e-mail: criszdrehus@yahoo.com

Este un merit al autoarei faptul că, oferind în permanență mai multe perspective, atât psihologice cât și culturale, nu permite o fixare dogmatică în cadre rigide ci invită la reflecție și explorare.

De exemplu, care ar fi cel mai potrivit model pentru a descrie modul în care se dezvoltă ființa umană? Să ne reprezentăm dezvoltarea printr-o linie continuă, printr-o spirală ascendentă sau printr-o scară cu trepte egale ori inegale; printr-o curbă cu amplitudine maximă la maturitate, ca un deal pe care copiii îl escaladează iar bătrânii îl coboară? Dacă am putea monitoriza sensul și amplitudinea dezvoltării umane cu un aparat de tip „osciloscop” probabil că am înregistra oscilații extrem de fine. Cum nu avem mijloacele de a face astfel de măsurători de finețe, sunt utile și modelele cu aproximații mai largi, de tipul celor amintite înainte.

Teoriile stadiale și conceptele specifice sunt explicate și definite cu acuratețe, apoi recadrate din perspectiva actuală a psihologiei. Este interesantă și binevenită clarificarea conceptului de „libido” în concepția lui Freud, cu citate ample din explicațiile autorului.

Pe lângă teoriile lui Freud, Erikson, Piaget, pe care le regăsim, cu necesitate, în toate tratatele de psihologia dezvoltării, este interesant recursul la teoria analitică a lui C. Jung, care consideră că din patru vârste ale omului, cele extreme, copilăria și senectutea implică mai puternic inconștientul.

De asemenea, sunt prezentate, în contextul orientărilor contemporane: cognitive, ecologice, etologice și sociobiologice teorii care îmbogățesc posibilitățile de înțelegere a specificului dezvoltării în copilărie.

Ofensiva cognitivă a generat o reevaluare a psihologiei consacrate și precipită problema continuitate/discontinuitate în dezvoltarea umană, fără să contureze, încă, o poziție clară.

Modelul bioecologic propus de Brofenbrenner descrie, printr-o schemă concentrică, modul de integrare al copilului în niveluri tot mai complexe ale mediului, pornind de la relațiile cu membrii familiei spre cele cu macrosistemul socio-cultural.

Teoria etologică a dezvoltării este centrată pe patern-urile comportamentale caracteristice speciei și independente de factorii socio-culturali, spre deosebire de sociobiologie, care valorizează tocmai acești factori.

Problema determinismului dezvoltării este cercetată în capitolul al IV-lea, în raport cu factorii ereditari și de mediu.

Formele de socializare, influențele culturale, interacțiunile: individ – mediu, ereditate - mediu în determinarea dezvoltării copilului sunt teme esențiale pentru domeniu.

Reperetele dezvoltării senzorio-motorii sunt atent indicate și explicate în două capitole (V și VI). De la reflexele noului născut la evoluția și coordonarea mișcărilor în conduite complexe, dezvoltarea fizică și motrică este amplă și dinamică. Dezvoltarea perceptivă, îndeosebi a percepțiilor vizual-spațiale și auditive, a percepției timpului în copilăria mică sunt fundamentale pentru achizițiile academice ulterioare.

De un interes deosebit sunt indicatorii percepțiilor spațiale de adâncime și distanță, ca și studiile citate care evidențiază raportul dintre însușirile spațiale ale obiectelor și culoare (de exemplu studiul lui P.Popescu-Neveanu) sau studiul autoarei privind redarea formelor geometrice în desenele școlărilor mici. Acest

studiu evidențiază o ierarhizarea a preferințelor școlarilor pentru anumite forme geometrice, cercul fiind forma cea mai frecventă, urmată de pătrat și triunghi. În ceea ce privește preferința pentru linii în funcție de orientarea lor, linia verticală este cea mai frecventă, urmată de linia orizontală, pe când linia oblică este pe ultimul loc în preferințele copiilor. Este subliniată importanța auzului fonematic și sunt explicate mecanismele prin care această competență perceptivă contribuie la dezvoltarea limbajului. Aspectele legate de învățarea perceptivă și concluziile sistematizate de autoare în finalul capitolului oferă informații utile pentru orice educator, fie dascăl sau părinte.

Capitolul al VII-lea aduce în discuție imaginile mentale și evoluția lor ontogenetică, exprimate în jocul și desenele copiilor. Am remarcat o prezentare interesantă a concluziilor unui studiu privind etapele succesive ale dezvoltării cunoștințelor copiilor despre adulți.

Urmează o amplă tratare a tematicii dezvoltării cognitive a copilului, pornind de la modelul stadial al lui Piaget, cu exemple amuzante care ilustrează caracteristicile gândirii preconceptuale ale copilului. Judecățile, înțelegerea, modurile rezolutive și stilurile cognitive ale copilului sunt analizate și prezentate pe larg în capitolul al VIII-lea.

Dezvoltarea limbajului este o aventură în sine. Căpătăm o viziune asupra complexității achiziționării și îmbogățirii limbajului din informația densă oferită în legătură cu *gramaticile generative* și socializarea limbajului, cu dezvoltarea lui fonematică, lexicală, gramaticală, cu ample referiri la competența de citit-scris și la stilul vorbirii copilului. Autoarea citează studii recente privind dezvoltarea gândirii în relație cu dezvoltarea limbajului sau nivelul limbajului social (cap. IX).

Pe măsură ce sunt prezentate structuri și funcții psihice tot mai complexe, lectura devine mai captivantă. Sunt interesante referirile la limbajul nonverbal, cu cele 85 de nuanțe ale expresiei și 97 de nuanțe ale zâmbetului identificate de Lev Tolstoi, sau modurile cum redau școlarii în desen conduitele emoționale (cap. X).

Dacă memoria este unul din procesele psihice cele mai studiate în psihologia cognitivă, existența și dezvoltarea memoriei în primii ani de viață a generat controverse. Este binevenită distincția între memoria de evocare și cea de recunoaștere (Piaget) drept criteriu pe baza căruia s-a putut constata, experimental, faptul că sugarii sunt capabili să memoreze aspecte legate de context, pot învăța să diferențieze stimuli specifici, recunosc stimuli întâlniți anterior (cap. XI).

În privința amneziei infantile, autoarea face referință la teoria cognitivă a urmei vagi (*fuzzy-trace theory*) care explică modul cum uneori experiența este codată doar esențializat, fără detalii specifice. Reținem că, potrivit lui Usher și Neiser, sunt cel puțin patru categorii de evenimente dramatice în viața copiilor care nu pot fi uitate.

De la memoria episodică la metamemorie, autoarea explică pas cu pas complicarea și diversificarea mecanismelor și competențelor mnemice ale copilului.

Uneori suntem distrași de la preocupările noastre adulte de copilul care vrea să ne arate ce a desenat. De multe ori aruncăm doar o privire superficială și o vorbă de complezență pentru a mai „câștiga” o perioadă de „liniște”. Este acesta un „câștig” autentic? Desenele copiilor cuprind universul văzut și înțeles de ei, dar, mai ales, exprimă emoții pe care nu știu sau nu pot să le exprime verbal. Sub aspectul structurării imaginii, desenele copilului evidențiază dezvoltarea sa cognitivă. Se disting opt stadii ale desenului infantil, care sunt ilustrate în carte prin

evoluția imaginii omulețului în cazul testului Goodenough cu desene ale copiilor de diverse vârste. Utilizând imaginile drept concepte figurative, desenele copiilor pot să ne dezvăluie lucruri surprinzătoare, dacă avem curiozitatea să angajăm o conversație pornind de la desenul pe care copilul vine să ni-l arate sau de la un desen pe care i-l sugerăm noi (cap. XII).

Capitolul XIII, referitor la: „Evoluția structurilor și formelor motivației în copilărie” prezintă perspective teoretice și educaționale în abordarea motivației. Sunt discutate extensiv trebuințele cu impact asupra activității academice: trebuința de explorare, interesele de cunoaștere, motivele învățării, expectanțele în legătură cu sine și cu propria competență.

Afectivitatea (cap. XIV) este o dimensiune psihică cu semnificații majore pentru și în perioada copilăriei. Procesele afective sunt definite în carte ca procese complexe de „susținere energetică a activităților” (p. 367). Sunt prezentate mai multe teorii ca variante explicative ale afectivității.

Autoarea distinge patru stadii în dezvoltarea afectivității, de la naștere la 10 ani: primele reacții emoționale, stadiul *relațiilor obiectuale*, stadiul *identificării* și stadiul unei *vieți emoționale mai echilibrate*.

Este importantă descrierea și explicarea specificului infantil al fricii și anxietății: frica de durere, frica de separație în primii ani, la care se pot adăuga, după vârsta de doi ani, diverse reacții fobice care exprimă o teamă de tip simbolic. Anxietatea poate să apară precoce, spre vârsta de 6 luni. Anxietatea este generată, în concepția lui Beck, de o supraevaluare cognitivă a pericolului asociată cu o subevaluare a propriilor competențe. Un semnal de alarmă pentru educatori este faptul că manifestările anxioase pot să apară atât la elevii cu experiența repetată a eșecului cât și la elevii cu nivel de aspirație ridicat.

Furia și agresivitatea la copil sunt discutate, în același capitol, pe baza teoriei învățării sociale și din perspectiva influențelor educaționale. Este pusă în discuție gelozia infantilă în legătură, de exemplu, cu locul în fratrie.

Problema formării atașamentului este plasată în copilăria timpurie, cu influențe asupra dezvoltării ulterioare a afectivității și relaționării interpersonale. Elena Bonchiș citează experimentele de tip etologic ale lui Harlow care demonstrează că puii primatelor manifestă o nevoie de afecțiune maternă complementară cu nevoia de hrană, exprimată relațional prin contact senzorial. Prezența maternă stimulează confortul psihic și explorarea cognitivă a mediului.

Teoria atașamentului (Bowlby și Ainsworth) susține importanța formării timpurii. Numeroase cercetări pe această temă evidențiază câteva regularități specifice: programarea de tip instinctiv, relativa independență față de nevoile de hrană, sensibilitatea primului an de viață pentru formarea atașamentului uman și influența majoră a atașamentului față de mamă, specificitatea și influența benefică a atașamentului de securitate etc. Cartea prezintă modele ale dezvoltării atașamentului pe etape (Schaffer), tipuri de atașament (Ainsworth) și corelații între „tipul de atașament și alte aspecte ale dezvoltării copilului” (p.422).

Nu mai puțin importantă pentru dezvoltarea personalității este „apariția și evoluția sinelui în copilărie” (p.424).

În capitolul XV găsim, pe lângă definirea conceptului și modele structurale, o caracterizare a etapelor formării sinelui bazată pe constatarea nevoii centrale pentru fiecare etapă, respectiv: dorința de autonomie, nevoia de identificare, nevoia de control și autodeterminare. Este interesantă prezentarea studiului autoarei bazat

pe analiza compunerilor școlarilor mici care relevă cunoștințele lor privind sinele fizic, psihic și social.

Componentele identității de gen la diferite vârste ale copilului și caracteristicile diferențiale ale rolurilor de gen sunt descrise în capitolul XVI. Explicațiile sunt nuanțate prin teoriile reprezentative: psihanalitice, ale învățării sociale, teoria cognitivă a *schemei de gen*.

Dezvoltarea socială și dezvoltarea personalității (teme tratate în capitolele XVII și XVIII) sunt două dimensiuni corelative ale dezvoltării umane.

Dezvoltarea psihosocială pe parcursul copilăriei este raportată de autoare la modelul stadial al lui Erikson și dezvoltarea acestui model elaborată de Ricks.

Familia, considerată un „factor de dezvoltare” (p. 473) poate fi consiliată în privința modalităților adecvate de relaționare cu copiii, după recomandările de la aceeași pagină.

Placa turnantă a relațiilor copilului în familie este acceptarea necondiționată. Sunt caracterizate rolurile parentale, cele ale bunicilor și dinamica lor în funcție de etapa dezvoltării copilului. Stilurile și practicile parentale sunt puse în discuție din perspectiva generoasă a părintelui ca educator și totodată candidat la educație pentru *meseria de părinte*.

În caracteristicile structural-funcționale ale personalității, temperamentul și tipologiile ocupă un loc aparte și reprezintă structura personalității cu atât mai evident cu cât copilul este mai mic. Autoarea subliniază că *stilul lingvistic, stilul cognitiv și stilul de învățare* „sunt dependente de tipul de personalitate respectiv cel temperamental” (p.503).

O abordare interesantă marchează influența temperamentelor parentale și ale cadrelor didactice asupra copiilor (p.505). Este prezentată extensiv structura factorială a *aptitudinii pentru școlaritate* și reconsiderarea dimensiunii succesului școlar din perspectiva noilor teorii asupra inteligenței.

Dezvoltarea morală a copilului este o temă asupra căreia Elena Bonchiș ne orientează responsabilitatea. Pe baza teoriilor lui Piaget, Kohlberg și Eisenberg sunt fundamentate principalele caracteristici stadiale ale dezvoltării moralității și comportamentului prosocial. Sunt clarificate cauzele care generează trăsături indezirabile de caracter.

Dacă pe parcursul cărții ne-am familiarizat cu particularitățile și regularitățile dezvoltării obișnuite, fundamentate pe distribuția statistică majoritară a acestora în populația infantilă stratificată în raport cu vârsta și eventual genul, în capitolul XIX aprofundăm cunoștințe privind „un alt fel de copil” și „o altfel de copilărie” (p.538): copilul supradotat și copilul cu dificultăți, cu particularitățile și nevoile lor specifice.

Cum am putea concepe copilăria fără joc? Dar fără să luăm în considerare potențialul copilului în perioada cea mai sensibilă pentru învățare?

Ca activitate specifică perioadei copilăriei, jocul este și principala cale de învățare a copilului. De aceea, Elena Bonchiș acordă un spațiu generos unei mari diversități de teorii asupra jocului pe care își construiește explicațiile progresive prin care înțelegem funcțiile complexe ale jocului în diferite etape ale dezvoltării. Teoriile binecunoscute ale învățării sunt prezentate ca moduri particulare de învățare ale copilului.

Capitolul final ne pune la încercare achizițiile de pe parcursul lecturii pentru a conștientiza specificul și utilitatea metodelor de investigare și a tipurilor

de design experimental în psihologia copilului. Ne pune problema unei adecvări creative a acestor metode la scopuri posibile pentru propriile cercetări.

Cartea se încheie cu o trecere în revistă a nevoilor cadrelor didactice, educatoare și învățători, de a cunoaște copilul și a-i oferi asistență educațională adecvată. La finalul lecturii persistă impresia că abordarea comparativă conferă cărții o respirație proprie, printr-o tehnică de „racursi”, o balansare instructivă de la corpul consacrat al cunoștințelor psihologice devenite clasice la cele mai noi direcții de cercetare și dezvoltare științifică a domeniului.

În concluzie, cititorul acestei cărți beneficiază nu numai de un ghid expert, empatic și răbdător, ci și de propria dezvoltare în cunoașterea și înțelegerea copilului și copilăriei.